

УДК 572.9:577.21(292.451/.454)
ББК 28.74

Ігор Кочкін, Олексій Нікітін
(Івано-Франківськ, Україна; м. Аллендейл, США)

ГЕНЕТИЧНИЙ СЛІД ДОІСТОРИЧНИХ МІГРАЦІЙ В ЕТНІЧНОМУ НАСЕЛЕННІ КАРПАТ: інформація про гуцулів, лемків, бойків

Генетичний аналіз є одним із важливих інструментів дослідження минулого людства. У статті робиться спроба вивчення походження етнографічних груп Карпат на основі генетичного дослідження мітохондріальної ДНК бойків, гуцулів і лемків, яке було здійснене міжнародною групою вчених. Результати цих пошуків показують складні міграційні процеси в Карпатах і документують генетичні сліди цих міграцій у місцевого населення.

Ключові слова: мітохондріальна ДНК, історичні міграції, Карпати, лемки, бойки, гуцули.

Нині все більшу актуальність набувають дослідження, пов'язані з вивченням генофонду, тобто всієї різноманітності ДНК у популяціях, генетичної історії населення окремих регіонів, расово-етнічних груп, родоходів сучасних етносів¹.

До вивчення історії походження народів Європи потрібно підходити комплексно. Окрім археології, антропології й етнографії, багато історичної інформації знаходимо й у генетиці. Різні групи європейських мешканців відрізняються географічним та історичним походженням, що пов'язано з деякими нефункціональними відмінностями в складі їх мітохондріальної ДНК (мтДНК). За цими відмінностями у Європі визначають біля десяти мтДНК-типів (гаплотипів, або гаплогруп). З'ясувати походження засновників будь-якої популяції можна через відсоткове співвідношення існуючих гаплогруп.

Генетичні дослідження, розпочаті в рамках міжнародного проєкту "Карпати", у якому брали участь фахівці з трьох установ (Grand Valley State University, Michigan, US; Інститут археології НАН України; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), здійснювалися на території Івано-Франківської області². Генетичні зразки були зібрані як на традиційно гуцульських і бойківських територіях, так і в сусідніх із цими регіонами зонах. Обмежена кількість проб була також узята в бойків і гуцулів, які мешкають на території Опілля та Покуття. Через те, що лемки в Україні є переважно переміщеною популяцією, генетичні проби збирались у місцях їх нинішнього проживання, хоча більшість їх була зібрана на фестивалях "Лемківська ватра", які відбувались поблизу міста Монастириська Тернопільської області та села Копанки Калуського району Івано-Франківської області у 2006 р., а також у США, де проживає численна лемківська діаспора.

Оскільки ми були зацікавлені суто материнською генетичною лінією, з усіх добровольців, які брали участь у дослідженні, була зібрана анкетна інформація стосовно їх етнічного походження за материнською лінією.

Генетичні лінії, які ототожнюються із впливом неолітичних мігрантів із ближнього Сходу, були виявлені в бойків і гуцулів, що мешкають переважно на долинних ділянках Карпат, а також у проміжних зонах і місцях підвищеної скупченості населення, зокрема, в таких населених пунктах, як Долина, Калуш, Делятин і Коломия. Популяції в гірських регіонах належали переважно до генетичних груп, які асоціюються з палеолітичним європейським походженням.

У цілому, в гуцулів частота європейських генетичних груп збігається з частотою цих груп у мешканців Східної та Західної Європи. Але одна із цих груп, походження якої

¹ Висловлюємо сердечну подяку за велику допомогу, надану під час збирання проб, усім учасникам цього проєкту. Особлива подяка – голові Івано-Франківської обласної організації товариства "Лемківщина" Степанові Семеновичу Криницькому.

пов'язане з Іберійським масивом у Західній Європі, в гуцулів була дещо більшою порівняно з іншими європейцями.

Цікавим є й те, що в гуцулів загальна різноманітність палеолітичних генетичних груп була значно вищою, ніж в інших популяцій сучасної Європи.

У бойків частота палеолітичних груп була значно нижчою, ніж у сучасних європейців, хоча частота неолітичних груп подібна до решти населення Європи. Згадаємо сучасне розташування цієї етнографічної групи (рис. 1). У межах Івано-Франківської області бойки займають весь Долинський район і південно-західну частину Рожнятівського, у Львівській області – південну частину Дрогобицького, Самбірського, Стрийського, більшу частину Старосамбірського районів, нарешті, в Закарпатській області – північну частину Міжгірського, Великоберезнянського та Воловецького районів, а також частина території бойків знаходиться в межах Словаччини й Польщі³. Саме через цю територію проходили важливі шляхи, що здавна сполучали Передкарпаття й Подністер'я з територіями на захід від Карпат, що, вірогідно, й спричиняло активні міграційні процеси через ці землі.

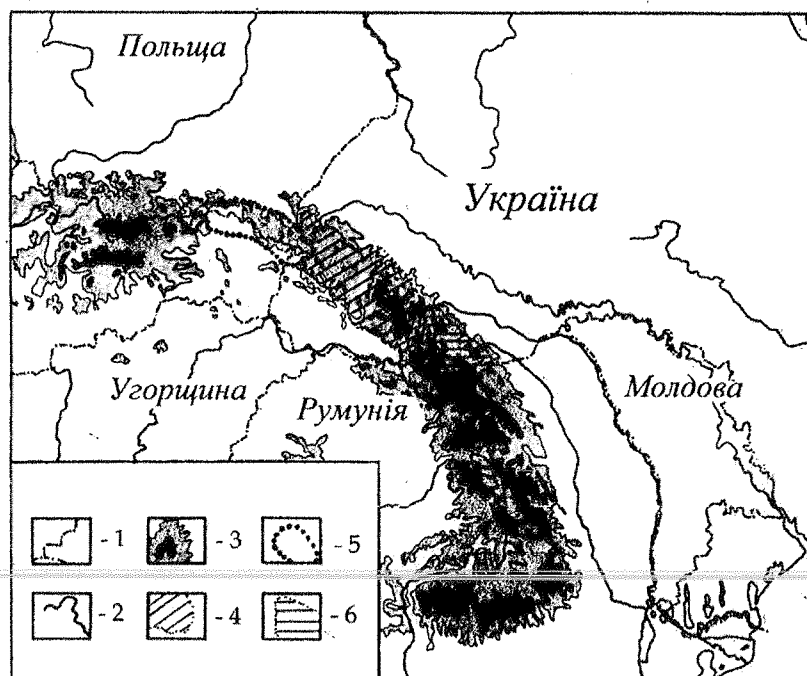

Рис. 1. Території етнографічних груп лемків, бойків, гуцулів

Умовні позначення:

- 1 – міждержавні кордони;
- 2 – ріки;
- 3 – гори;
- 4 – територія етнографічної групи бойків;
- 5 – територія етнографічної групи лемків (до насильницького переселення);
- 6 – територія етнографічної групи гуцулів.

Статистично бойки взагалі не були схожі на європейців за генетичними групами материнського походження, тоді як гуцули були схожі на сучасні групи населення Центрально-Східної Європи, які мешкають у Карпатському регіоні. У зв'язку із цим згадаємо спостереження Є.Данилової, котра на основі гематологічних досліджень відмічає генетичну своєрідність українців Карпат. Зокрема, на основі серологічних характеристик відзначається близькість українського населення Карпат до молдаван, болгар, північно-східних румунів, угорців, словаків. Дослідниця пояснює це територіальною близькістю регіону з Балканським півостровом і давніми генетичними взаємостосунками з етнічними групами Південно-Східної Європи, а також спільним із Балканами напрямком мутаційних процесів, зумовленим схожістю ландшафту й відносною ізоляцією окремих невеликих популяцій у гірській місцевості, що мала місце в минулому⁴. З цією думкою погоджується й доктор історичних наук С.П.Сегеда, відзначаючи, що карпатська антропологічна зона може розглядатись як своєрідний "місток" між українським народом і етнічними групами Центральної та Південної Європи⁵. За наявними палеоантропологічними даними, риси

карпатського варіанта були властиві давньоруській людині Галича (XI–XIII ст.), а ще раніше – носіям дністрянсько-прутського варіанта черняхівської культури (перша половина I тис. н.е.)⁶.

У лемків виявилися генетичні сліди найдавніших європейців. У мтДНК лемків визначена наявність двох кластерів, непоширених у сучасних популяціях груп, котрі, як вважається, з'явилися близько 40 тисяч років тому, в час, коли перші сучасні люди тільки почали освоювати територію Євразії. Одна із цих груп набула поширення в Азії й тепер майже відсутня у Європі. Інша група характеризується у світі дуже низькою частотою проявів. Її частота підвищена майже в десять разів у двох сучасних популяціях, однією з яких виявилися лемки, а також в неолітичній популяції культури лінійно-стрічкової кераміки, виявленої за аналізом рештків представників цієї культури в Західній Європі (Haak et al., 2005)⁷.

Наявність суто західноєвропейських генетичних груп у гірських гуцулів складно пояснити людською міграцією із заходу на схід в історичні часи. Цілком можливо, що ми маємо справу зі зворотним напрямком міграції, яка трапилася на початку поширення сучасної людини у Євразії. Карпати є унікальним консервантом генетичної різноманітності людства та потребують подальших генетичних досліджень.

1. Животовский Л., Хуснутдинова Э. Генетическая история человечества // В мире науки. – 2003. – № 7. – С. 90.
2. Нікітін О., Кочкін І., Відейко М. Карпатський напрямок неолітизації Східної Європи: аналіз генетичного матеріалу // Трипільська культура. Пошуки. Відкриття. Світовий контекст. (До 100-річчя від дня народження О.Ольжича): Збірка наукових праць. – К., 2007. – С. 137–140.
3. Прикарпаття: спадщина віків. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 461.
4. Данилова Е. Гематологическая типология и вопросы этногенеза украинского народа. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 99.
5. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: новий погляд // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 4. – С. 100.
6. Сегеда С. Антропологічні особливості українців Східних Карпат // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів, 1999. – С. 482.
7. Haak W., Foster P., Bramanti B. et al. Ancient DNA from the First European Farmers in 7500-Years-Old Neolithic Sites // Science. – 2005. – № 10. – P. 1016–1018.

Igor Kochkin (Ivano-Frankivsk, Ukraine), *Oleksiy Nikitin* (Allendale, USA)

The Genetic Trail of Pre-Historic Migrations in the Ethnic Carpathian Population: Information About Boykies, Hutsuls and Lemkies

Genetic analysis has become an important tool in the study of the human past. In an attempt to better understand the origins of ethnic Carpathian populations, a genetic survey of mitochondrial DNA of Boykos, Hutsuls and Lemkos has been performed by an international team of investigators. Our results reveal a complex pattern of human migrations in the Carpathians and documented that local populations retained a genetic footprint of these migrations.

Key words: *mitochondrial DNA, pre-historic migrations, Carpathians, lemkiies, boykies, hutsuls.*